

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Ε΄.-ΤΕΥΧΟΣ Α΄. ΚΑΙ Β΄.

Ἰδὲ ἔστι περὶ ἑνὸς ἀνθεοτέρου Ἑλλήνων
βουλεύσαντο ἢ περὶ παιδείας καὶ κώροσ καὶ
τῶν κώροσ εἰκείων. (Ἠλῶτ. Θεάγγε.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ

10 — ΟΔΟΣ ΟΜΗΡΟΥ — 10

1882

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

ΤΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Ἐν τῇ Α' εἰδικῇ συνελεύσει, γενομένη τῇ 14 Νοεμβρίου, ὁ πρόεδρος τοῦ συλλόγου κ. Ν. Χαλκιάπουλος διὰ συντόμου ὁμιλίας ἐκήρυξε τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῶν συνελεύσεων τοῦ ἔτους τούτου, εὐξάμενος, ἵνα αὐταὶ ὡσιν ἀνάλογοι καὶ ἄξιοι τοῦ ὑψηλοῦ σκοποῦ, ὃν ὁ σύλλογος ἐπιδιώκει. Εἶτα εἶπεν, ὅτι κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Α' εἰδικῆς συνελεύσεως (τοῖς 18ης Ἀπριλίου παρελθόντος ἔτους αἱ ὑπὸ τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ἐγκαίρως τότε συγκροτηθεῖσαι ἐπιτροπεῖαι ἐπελήφθησαν τῆς μελέτης τῶν θεμάτων ἢ δὲ τριμελῆς ἐπὶ τοῦ Α' θέματος ὑπέβαλε τὴν ἐκθέσιν τῆς, ἣτις ἐδημοσιεύθη διὰ τοῦ «Πλάτωνος» ἐν τῷ τεύχει τοῦ Ἰουλίου καὶ Αὐγούστου 1882· ἐπὶ ταύτης δὲ καὶ μόνῃς δύνανται αἱ ἤδη αἰσίως ἀρξάμεναι εἰδικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων ν' ἀσχοληθῶσιν, ἕως οὗ καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιτροπεῖαι πέμψωσι τὰς ἐπὶ τῶν ἄλλων θεμάτων ἐκθέσεις των. Ἡ ἐπὶ τοῦ Α' ζητήματος ἐκθεσις, εἶπεν ὁ κ. πρόεδρος, εἶνε σπουδαιότατη καὶ ἐὰν καλῶς μελετηθῇ ὑπὸ τῶν ἐταίρων καὶ συζητηθῇ, θέλει ἐπιδράσει σπουδαίως ἐπὶ τὴν μόρφωσιν τῆς νεολαίας καὶ ἐπὶ τὴν κοινωνίαν ἐν γένει. Ἀπαιτεῖ δὲ πολλὴν προσοχὴν καὶ κατὰ τρία μέρη εἰς ἃ διαιρεῖται ἡ ἐκθεσις, ἦτοι τὸ περὶ τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως, τὸ περὶ τῆς ἠθικῆς μορφώσεως καὶ τὸ περὶ τῆς ἐθνικῆς μορφώσεως.

Προέτεινε δὲ ὁ κ. πρόεδρος εἰς τὴν συνέλευσιν, ἐὰν ἐνέκρινε νὰ γείνη συζήτησις χωριστὰ ἐφ' ἑκάστου τῶν τριῶν μερῶν τῆς ἐκθέσεως, ἵνα διευκολυνθῶσιν οἱ ἑταῖροι, οἱ δυνάμενοι καὶ θέλοντες νὰ συζητήσωσιν ἐπ' αὐτῆς. Κρίνει δὲ ἀναγκαῖον νὰ εἴπῃ ὅτι ἐφ' ἑκάστη λέξει χρειάζεται μεγίστη προσοχή, ὑπὸ τῶν συζητούντων ἵνα μὴ προσκρούσῃ τις, ἐπειδὴ πρόκειται περὶ θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ζητημάτων, ἅτινα εἰσὶ λίαν θεωρητικά.

Εἶτα προσέθηκεν ὅτι τὸ συμβούλιον βλέπον ὅτι δὲν ὑπῆρχον ζητήματα προκεκηρυγμένα ἐφέτος καὶ εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν ἀφορῶντα, ἵνα δηλ. ἔχωσι καὶ οἱ ἑταῖροι δημοδιδάσκαλοι καὶ οἱ περὶ τὰ παιδαγωγικὰ ἐνδιατρίβοντες θέμα συζητήσεως κατὰ τὰς ἐφετεινὰς τμηματικὰς συνεδρίας των, ἀπεφάσισε νὰ προκηρύξῃ καὶ πρὸς τούτους τὸ ζή-

τημα. «Ὅποια δέον νὰ εἶνε τὰ διδασκῆρια τῆς δημοτικῆς παιδείσεως ὑπὸ πρὸ παιδαγωγικὴν καὶ ὑπὸ ὑγιεινὴν ἅμα ἔποψιν.»

Μετὰ δὲ ταῦτα προέτεινεν ὁ κ. πρόεδρος εἰς τὴν συνέλευσιν ἡ ἀποφανθῆ ἐπὶ τῆς ἑξῆς προτάσεως τοῦ διοικ. συμβουλίου. Ἐπειδὴ πολλοὶ τῶν ἑταίρων καὶ ἱκανοὶ τῶν συνδρομητῶν τοῦ «Πλάτωνος» καθυστεροῦσι συνδρομάς των εἰς τὸν σύλλογον, νὰ ἐκδοθῆ ἀπόφασις τῆς συνελεύσεως, ἐὰν πρέπη νὰ ἀνατεθῆ ἡ εἰσπραξίς τῶντε καθυστερουμένων καὶ τῶν τακτικῶν ἐτησίων συνδρομῶν Συλλ. καὶ «Πλάτωνος» δι' Ἀνταποκριτῶν, εἰς οὓς νὰ ἀποτίνῃ ὁ σύλλογος ποσοστὸν τι ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων μέχρι πέντε τοῖς ἑκατῶν. Ἴνα πραγματοποιηθῆ λοιπὸν ἡ εἰσπραξίς τῶν ὑπὸ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ συλλόγου προβλεπομένων ἐσόδων, ἀνάγκη εἶνε, εἶπεν ὁ κ. πρόεδρος, νὰ ὑποστῶμεν τὴν μικρὰν δαπάνην τῶν ποσοστῶν τῶν εἰς Ἀνταποκριτὰς ἀπητιθησομένων.

Μετὰ δὲ τὴν εἰσαγωγικὴν ὁμιλίαν ταύτην τοῦ κ. Προέδρου, πρῶτος λαβὼν τὸν λόγον ὁ κ. Ν. Πολίτης συνεφώνησε μετὰ τοῦ προέδρου ὅτι τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν καθόλου μὀρφωσιν τῆς ἑλληνίδος νεολαίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἶνε ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων καὶ χρήζει συντόνου καὶ ἐμβριθοῦς μελέτης καὶ συζητήσεως, ἀλλ' ὅμως ἀπεφῆνατο γνώμην ὅτι ἡνωμένα δέον νὰ συζητηθῶσι καὶ τὰ τρία μέρη τῆς εἰσαγωγικῆς ἐκθέσεως τῆς ἐπὶ τοῦ Α' ζητήματος ἐπιτροπείας, καθόσον, εἶπε, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ χωρισθῆ ἡ ἠθικὴ μὀρφωσις ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς, μήτε αὕτη ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς, καθόσον ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας, ἐν ἣ ἀναπτύσσεται ἡ ἐθνικὴ μὀρφωσις συνάπτεται μετὰ τῶν ἄλλων στενώτατα καὶ συνδέεται μετ' αὐτῶν. Παρατήρησε δὲ ὅτι οὐδὲν ἴδιον ἐν τῇ ἐκθέσει ἀναφέρεται περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐθνικῆς μὀρφώσεως, πῶς δὴλα δὴ δύναται νὰ προαχθῆ ἐν Ἑλλάδι ἡ ἐθνικὴ μὀρφωσις.

Πρὸς τοῦτον ἀπαντῶν ὁ κ. πρόεδρος ὑπέμνησε τὸν πρόλογον τῆς ἐκθέσεως, ὅστις ὑποδηλοῖ τὴν ἑνωσιν τῶν δύο μερῶν, ἧτοι τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς μὀρφώσεως.

Ὁ κ. Ἰγν. Μοσχάκης συμφωνῶν τῷ κ. Πολίτη λέγει ὅτι ἡνωμένως πρέπει νὰ συζητηθῆ τὸ θέμα, ὅπερ κεχωρισμένως πραγματεύεται ἡ ἐκθεσις τῆς ἐπιτροπείας.

(1) κ. Πολίτης ἐκδηλοῖ γνώμην, νὰ μὴ γείνη ἡ συζήτησις ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως, ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ὑπὸ συζήτησιν ζητήματος, καθόσον, εἶπεν, ἡ εἰσθεσις τῆς ἐπιτροπείας οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ὁδηγίαι πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος συντελοῦσαι.

Ὁ κ. Παπαβασιλείου προτείνει, ἵνα ἐλευθέρα ἀφεθῆ ἡ συζήτησις ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ οὐχὶ νὰ ληφθῆ ὡς βάσις ἡ ἐκθεσις.

Ὁ κ. Σπαθάκης λέγει, ὅτι τὸ προκηρυχθὲν εἰς συζήτησιν θέμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καθαρῶς τίθησι τὰς βάσεις τῆς συζητήσεως κεχωρισμένως. Διότι ἡ φράσις «οὐχὶ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν τῷ ἤθει» διηρημένον προτείνει τὸ ζήτημα. Μάλιστα ὁ κ. Σπαθάκης προτείνει νὰ ὑποδιαιρεθῆ ἔτι τὸ θέμα οὕτω «πῶς πρακτικῶς ἐν τῷ οἴκῳ καὶ πῶς ἐν τῷ σχολείῳ, δεόν νὰ διδαχθῆ ὁ παῖς. ἵνα μορφωθῆ ἠθικῶς» εἶναι ἄρα γνώμης νὰ μὴ ἐνωθῶσι τὰ θέματα ταῦτα.

Ὁ κ. Παπαβασιλείου συμφωνῶν τῷ κ. Σπαθάκῃ προτείνει, ἵνα εἴτε αὐτὸ τὸ συμβούλιον, εἴτε ἐπιτροπεία τις ἐκλεχθησομένη ὑπὸ τῆς συνελεύσεως ὑποδιαιρέσῃ τὸ ζήτημα διατυποῦσα αὐτὸ ἐπὶ τὸ σαφέστερον καὶ ἀκριβέστερον.

Ὁ κ. Γ. Δέρβος εἶπεν, ἐπειδὴ ὅλα τὰ μέλη τοῦ συλλόγου δὲν εἶχον εἰδικὰς γνώσεις ἐπὶ τῶν προκηρυχθέντων ζητημάτων, διὰ τοῦτο κατ' ἀπόφασιν τῆς συνελεύσεως ἐσχηματίσθησαν αἱ ἐπιτροπεῖαι, ἵνα ἐξενέγκωσι προεισαγωγικὰς λύσεις, ὧν μία εἶνε ἡ ὑπὸ συζήτησιν. Φρονεῖ λοιπὸν ὅτι ὀφείλει ἡ συνέλευσις νὰ ἀκολουθήσῃ τὰς βάσεις τὰς διὰ τῆς ἐκθέσεως ταύτης διατυπωθείσας ὡς πρὸς τὴν συζήτησιν καὶ λύσιν τοῦ ζητήματος.

Ὁ κ. Σπαθάκης ἐπαναλαβὼν τὸν λόγον λέγει ὅτι ἐλευθέρα δεόν νὰ γείνη ἡ συζήτησις καὶ οὐχὶ κατὰ τὰ ὑπὸ τῆς ἐκθέσεως διατυπωθέντα.

Ὁ κ. Δέρβος λέγει ὅτι οὐδὲν κωλύει νὰ λάβῃ ἡ συνέλευσις ὡς βάσιν τὴν ἐκθεσιν.

Ὁ κ. Πολίτης ὡσαύτως ἐπαναλαβὼν τὸν λόγον εἶπεν ὅτι, καθὰ καὶ ὁ κ. Σπαθάκης ὀρθῶς παρετήρησε, διαφωνοῦσιν πολλοὶ τῶν ἐταίρων καὶ περὶ αὐτὴν τὴν βάσιν τοῦ ζητήματος, ἧτις διευτυπώθη λίαν θεωρητικῶς διὰ τοῦτο ἐπιμένει νὰ μὴ ληφθῆ ὡς βάσις τῆς συζητήσεως ἡ ἐκθεσις.

Ὁ κ. Ν. Ἀναστασίου παρατηρεῖ, εἶπεν, ὅτι καὶ κατὰ τὴν συζήτησιν ταύτην, ὅπως καὶ κατὰ τὴν τοῦ παρελθόντος ἔτους δὲν φαίνονται παρεσκευασμένοι οἱ ἐταῖροι πρὸς συζήτησιν διὰ τοῦτο προτείνει ν' ἀναβληθῆ ἡ συζήτησις, νὰ γείνη δὲ αὕτη ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θέματος. Δύναται δὲ ὁ συζητήσων νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει πρὸς ὁδηγίαν του καὶ τὴν ἐκθεσιν τῆς Ἐπιτροπείας. Ὁ κ. Σπ. Βάσης προτείνει, νὰ ἐρωτηθῆ ἡ συνέλευσις ἵν' ἀποφασίσῃ αὕτη, ἂν θὰ ληφθῆ ὡς βάσις τῆς συζητήσεως ἡ ἐκθεσις τῆς Ἐπιτροπείας ἢ αὐτὸ τὸ θέμα.

Πρὸς ταῦτα συμφωνοῦσι καὶ οἱ κ.κ. Ν. Κοντόπουλος καὶ Π. Κομνηνός.

Εἶτα δ κ. Ἀργυριάδης λαβὼν τὸν λόγον εἶπεν : Νομίζει ὅτι ἡ ἐκθεσις τῆς Ἐπιτροπείας ὀρθῶς μὲν ποιεῖται τὴν προεισαγωγὴν λύσιν τοῦ ζητήματος, ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην του δὲν ἀνταποκρίνεται αὕτη καὶ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ζητήματος, ὡς διετυπώθη ὑπὸ τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου. Προτείνει λοιπὸν νὰ τεθῆ ὡς βάσις αὐτὸ τὸ ζήτημα, ἐπιβοηθητικῶς δὲ νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψει καὶ ἡ ἐκθεσις τῆς Ἐπιτροπείας, ν' ἀποφανθῆ δὲ ἡ συνέλευσις, ἂν πρέπη νὰ συζητηθῶσι τὰ μέρη τοῦ ζητήματος διηρημένα ἢ ἠνωμένα.

Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ Προέδρου, ἂν ἔδει νὰ ληφθῆ ὡς βάσις εἰς τὴν συζήτησιν ἡ ἐκθεσις τῆς ἐπιτροπείας ἢ αὐτὸ θέμα; ἡ συνέλευσις παρεδέχθη τὴν ἐλευθέρην συζήτησιν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ θέματος.

Εἶτα δ ταμίης κ. Ν. Ἀναστασίου ἠρώτησε τὴν συνέλευσιν συμφώνως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Προέδρου γενομένην πρότασιν ἂν ἐπιτρέπη νὰ χορηγηθῆ, ποσοστὸν τι ἐκ τῶν εἰσπράξεων τῶν συνδρομῶν πρὸς τοὺς Ἀνταποκριτὰς τοῦ Συλλόγου ἢ δὲ συνέλευσις παρέσχε τῷ Διοικ. Συμβουλίῳ τὸ δικαίωμα νὰ ὀρίσῃ ποσοστὰ ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων μέχρι πέντε ἐπὶ τοῖς ἑκατόν.

Ἐν τῇ Β' εἰδικῇ συνελεύσει τῆς 28 Νοεμβρίου μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐπικύρωσιν τῶν πρακτικῶν τῆς προηγουμένης συνελεύσεως ὁ κ. Πρόεδρος ἐν πρώταις εἶπεν ὅτι παρίσταται ἀνάγκη, ἵνα καὶ αἱ τμηματικαὶ συνεδρίαὶ τῶν εἰς τὴν δημοτικὴν παιδείαν ἀνηκόντων ἐταίρων ἐπιληφθῶσι τῆς συζητήσεως τοῦ προκηρυχθέντος καὶ ἀνακοινωθέντος αὐτοῖς θέματος ἐν ἡμέρᾳ ὀρισθησομένη ὑπ' αὐτῶν τούτων. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκήρυξεν ἀρχομένην τὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ ὑπὸ μελέτην τῶν ἐταίρων τῆς μέσης παιδείας θέματος. Πρῶτος δὲ λαβὼν τὸν λόγον ὁ ἀντιπρόεδρος κ. Ἀριστ. Σπαθᾶκης προέτεινεν, ἵνα ἡ συνέλευσις κανονίσῃ τὰ ὄρια τῆς συζητήσεως, ἐπειδὴ, καθ' ἃ καὶ ἐν τῇ προηγουμένη συνελεύσει παρετήρησε, τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα διὰ τῶν φράσεων «οὐχὶ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν τῷ ἤθει» ἀπαιτεῖ πρακτικὴν κατ' αὐτὸν λύσιν. Εὕρισκει δέ, εἶπεν, ἀσάφειαν εἰς τὴν φράσιν ταύτην ὑποτίθησιν ὅμως ὅτι πρακτικῶς ἐν τῷ σχολείῳ καὶ διὰ τοῦ ἤθους καὶ τοῦ σαφοῦς παραδείγματος τῶν διδασκόντων δεόν νὰ ἐπιζητηθῆ καὶ ἐπιτευχθῆ ἡ ἠθικὴ μόρφωσις τῶν νέων.

Εἶτα ὁ κ. Ν. Πολίτης εἶπεν πρὸς ταῦτα, ὅτι ὁ ἀγορεύων ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτὸς θέλει διατυπώσῃ τὰ ὄρια τῆς συζητήσεως διὰ τῆς ὀμιλίας του, θέλει δὲ ὑποδηλώσῃ καὶ τὰς δυσχερείας τοῦ θέματος ἄλλως προτείνει, εἶπε, νὰ ἐκλεχθῆ ἐπιτροπεῖα τις, ὅπως αὕτη κανονίσῃ τὸ ζή-

τημα ἐπὶ τὸ εὐληπτότερον καὶ σαφέστερον καὶ διατυπώση τὰ ὅρια τῆς ἀπ' αὐτοῦ συζητήσεως.

Ὁ κ. πρόεδρος λέγει ὅτι τὰ ὅρια τῆς συζητήσεως εἰσι τεθειμένα καὶ διαγράφονται διὰ τῆς φράσεως «ἐν τῷ σχολείῳ.» Τοῦτο δὲ θέλει τεθεῖν βάσις τῆς συζητήσεως.

Ὁ κ. Μανούσος λέγει ὅτι δεόν νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψει καὶ ὁ οἶκος, διότι ἄνευ τῆς συνδρομῆς τοῦ οἴκου ἐν τῇ μορφώσει τοῦ παιδὸς τὸ σχολεῖον οὐδὲν ἢ ἐλάχιστρα δύναται νὰ συντελέσῃ.

Εἰς ταῦτα ὁ κ. πρόεδρος ἀπαντῶν λέγει ὅτι βεβαίως ὁ μέλλων νὰ συζητήσῃ θέλει πραγματευθῆ τὸ ζήτημα καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς συμπράξεως τοῦ οἴκου ἐν τῇ μορφώσει τοῦ παιδὸς.

Ὁ κ. Δέρβος λέγει ὅτι, ἐπειδὴ τὸ ζήτημα ἀφορᾷ εἰς τὴν μέσσην ἐκπαίδευσιν δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψει ἢ κατ' οἶκον μόρφωσις, διότι αὕτη ὑποτίθεται προϋπάρχουσα. Ἀνάγκη ὁμῶς, ἵνα ἐξετασθῶσι καὶ τὰ κατάλληλα βιβλία, τὰ συντελέσοντα εἰς τὴν ἐν τῷ σχολείῳ μόρφωσιν τοῦ νέου.

Ὁ κ. πρόεδρος παρατηρεῖ εἰς ταῦτα, ὅτι ζήτημα τῆς μορφώσεως εἶνε γενικὸν καὶ ἐπομένως δύναται νὰ ἀποβλέπῃ οὐ μόνον εἰς τὸν οἶκον ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ παιδείαν καὶ οὐχὶ μόνον εἰς τὴν μέσσην.

Ὁ κ. Παπαβασιλείου λέγει ὅτι τὸ ζήτημα ἐννοεῖ τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων ἐν τῷ σχολείῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ θέλει γείνει ἡ μόρφωσις τοῦ παιδὸς διὰ τῆς μορφωτικῆς διδασκαλίας.

Ὁ κ. Ἀναστασίου εἶπεν ὅτι τὸ ζήτημα ἀποβλέπει εἰς τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τῆς νεολαίας καὶ οὐχὶ εἰς τὴν σύνταξιν βιβλίων, ὅπερ εἶνε ἐν τῶν πολλῶν μέσων. Περὶ τούτων δὲ ὡς καὶ περὶ τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἐγένοντο ἄλλοτε συζητήσεις. Φρονεῖ ὁμῶς ὅτι ἐν τῇ ἠθικῇ μορφώσει τῶν παιδῶν δεόν νὰ περιλαμβάνηται ἢ τε θρησκευτικὴ καὶ ἢ ἐθνικὴ ἐν γένει μόρφωσις· διότι ὁ παῖς σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τῇ αὐξανομένῃ αὐτοῦ ἡλικίᾳ διὰ τε τῆς καταλλήλου διδασκαλίας καὶ δι' ἄλλων πολλῶν συντελεστικῶν μέσων θέλει διαμορφωθῆ καὶ ἠθοποιηθῆ. Τὰ δὲ βιβλία ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν ἦνε συντεταγμένα εἶνε ἀδιάφορον, διότι ταῦτα δύνανται νὰ ἀναπληρωθῶσι διὰ τῆς ζώσης διδασκαλίας καὶ τῆς εὐμεθοδίας τοῦ διδασκάλου.

Ὁ κ. Δέρβος εἶπεν ὅτι τὰ βιβλία, περὶ ὧν ἀνέφερον, εἶνε ἀπαραίτητα εἰς τὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ δὲν ἐνόει διὰ τούτου ν' ἀποκλείσῃ τὴν διὰ

ζώσης διδασκαλίαν, ἥτις εἶνε ἡ ψυχὴ ὡς πρὸς τὴν μορφωτικὴν δύναμιν τοῦ βιβλίου.

Εἶτα ὁ κ. Π. Κομνηνὸς λαβὼν τὸν λόγον διετύπωσε τὸ ζήτημα οὕτω·

α) Διὰ ποίας θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς διδασκαλίας ἐν τῷ σχολείῳ μορφοῦται ἦθος θρησκευτικόν τε καὶ ἐθνικόν, σύμφωνον τῷ ἀληθεὶ ἀνθρωπισμῷ καὶ ταῖς πατρικαῖς καὶ προπατορικαῖς ἀρεταῖς; Ἐνέπτυξε δὲ τὴν πρότασιν τοῦ διὰ τῶν ἐξῆς·

α) Ὁργανα θρησκευτικῆς μορφώσεως ἔστωσαν ἐρμηνεῖαι ἠθικῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, καὶ δὴ α) ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλία τῆς ἱερᾶς ἱστορίας καὶ κατηχήσεως ὑπὸ θεολόγων, ἐχόντων βαθμὸν καὶ μισθὸν σχολάρχου ἢ ἐλληνοδιδασκάλου Γ' τάξεως, πρὸς ἀρδευσιν τῆς ἀρετῆς ἐκ παιδῶν ἀπὸ θείων ναμάτων.

β) Ἐν τοῖς γυμνασίοις, διδασκαλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας κατηχήσεως κατ' ἑκτασιν καὶ χριστιανικῆς ἠθικῆς ὑπὸ θεολόγων, ἐχόντων βαθμὸν καὶ μισθὸν καθηγητοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον κατηχητοῦ.

γ) Ἐν τῇ Δ' τάξει τοῦ γυμνασίου ὑπὸ φιλολόγων διακεκριμένων ἐπὶ ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ διδασκαλία ἠθικῆς φιλοσοφίας, ἐδραζομένης ἐπὶ τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως καὶ ὡς ἐκ τούτου μὴ ἀντιμαχομένης τῇ χριστιανικῇ ἠθικῇ, διότι συναμφότεραι, ἥτε ἠθικὴ συνείδησις ὡς ἡ ἀληθινὴ θρησκεία, εἶναι ἀπόρροια καὶ φωνὴ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῆς ἀρμονίας ταύτης ἔστω διδασκαλία περὶ τῆς ἀνέκαθεν ἱστορικῆς βάσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἵνα ὁ βίος καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Σωτῆρος, προκαταγγελθέντος ὑπὸ τῶν προφητῶν καὶ προσδοκηθέντος ὑπὸ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ κηρυχθέντος ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, ὧσιν ὑπογραμμὸς βίου ἐναρέτου καὶ χριστιανικοῦ ἐκ προνοίας Θείας ἡμῖν παρακατατεθειμένης διὰ τῶν σοφῶν προπατέρων καὶ πατέρων ἡμῶν καὶ ἀπεικααζόμενος ἐν ταῖς πράξεσι καὶ τῇ πολιτείᾳ σοφῶν καὶ ἐναρέτων ἀνδρῶν.

Καθόλου δὲ ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας ἔστω κατάλληλος καὶ ἱκανὸς πρὸς τε ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ἀποκάλυψις ἐστὶν ἠθικὴ συμπλήρωσις τῆς τοῦ παντὸς δημιουργίας καὶ ἀρμονίας καὶ πρὸς ἄρσιν τῆς ἡμιμαθείας περὶ τὰ θρησκευτικά, ἥτις καὶ μόνη ἐστὶν αἰτιωτάτη τῆς ἀσεβείας καὶ ἀδυναμίας πρὸς λύσιν θρησκευτικῶν ἀπορημάτων.

Πρὸς ταῦτα ὁ κ. Πολίτης εἶπεν ὅτι τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Κομνηνοῦ βεβαίως εἶναι ἀτομικὴ του γνώμη, ἣν δὲν θὰ ἔχη τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐπιβάλη καὶ εἰς τὴν συνέλευσιν.

Ὁ κ. Σπαθάκης ἐπαναλαμβάνει τὴν πρότασιν τῆς ἐπειδὴ θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ διασαφηνισθῇ τὸ ζήτημα.

Ὁ κ. Κοντόπουλος φρονεῖ ὅτι διὰ τοῦ καλοῦ παραδείγματος τῶν διδασκάλων τῶν ἐμπεφορημένων ὑπὸ ζήλου ἀγνοῦ καὶ ἀνυποκρίτων θρησκευτικῶν γνώσεων δύναται κάλλιστα νὰ μορφωθῇ ὁ παῖς ἐν τῷ σχολείῳ.

Ὁ κ. Π. Κωνσταντινίδης εἶπεν ὅτι συμφωνῶν μετὰ κ. Σπαθάκη φρονεῖ ὅτι ἡ φράσις «οὐχὶ ἐν λόγοις ἀλλ' ἐν τῷ ἤθει» νοεῖ ὅτι τὸ πᾶν εἶνε τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γινομένη διδασκαλίᾳ. Ἀνάγκη εἶπε ἀρα νὰ ἔχη ὁ διδάσκαλος ἡθος χρηστόν, ἵνα ἐμπνέῃ τοῦτο καὶ εἰς τοὺς διδασκόμενους ὑπ' αὐτοῦ παῖδας, ἄλλως οὐδεμίαν ὠφέλειαν προσκίναται καὶ διὰ τῆς σοφωτέρας διδασκαλίας.

Ὁ κ. Πολίτης λέγει ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Σπαθάκη διατυπωθεῖσα ἀπορία ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ζητήματος ὑπάρχει προφανῆς τοῖς πᾶσιν διότι, τί δύναται νὰ δηλοῦ ἡ φράσις «μόρφωσις ἐν τῷ ἤθει»; Διὰ τοῦτο ἐπαναλαμβάνει ὅτι εἶνε ἀνάγκη νὰ ὀρισθῇ βᾶσις συζητήσεως ἐπὶ τοῦ ζητήματος.

Ὁ κ. πρόεδρος εἶπεν. Νομίζει ὅτι δὲν μένει ἀσάφειά τις εἰς τὸ ζήτημα ὅταν ἐκληφθῶσιν ἠνωμένως τὰ φύσει συνδεδεμένα, ἤτοι ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ μόρφωσις.

Ὁ κ. Σπαθάκης, λέγει, νομίζει ὅτι τὸ διὰ τοῦ ζητήματος ὀριζόμενον σχολεῖον εἶναι κατ' ἐξοχὴν τὸ δημοτικόν διὰ τοῦτο προτείνει νὰ διατυπωθῇ τὸ ζήτημα οὕτω «Πῶς πρέπει νὰ γίνηται ἐν τῷ σχολείῳ ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ μόρφωσις τῶν ἑλληνοπαίδων οὐχὶ θεωρητικῶς, ἀλλὰ πρακτικῶς, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου».

Ὁ κ. Γ. Νικολαΐδης εἶπεν ὅτι ἐκ συνδιαλέξεως ἦν ἔσχε μετὰ τοῦ κ. Σκορδέλη τοῦ προτεινάντος τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα, γινώσκει ὅτι σχολεῖον ἐννοεῖ πρὸ πάντων τὸ δημοτικόν.

Ἐζήτησε δὲ νὰ ἐπιτραπῇ αὐτῷ ὑπὸ τῆς συνελεύσεως νὰ ἀναγνώσῃ πραγματείαν τοῦ τινος σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα ἀναφορικῶς πρὸς τὴν θρησκευτικὴν τῶν παίδων μόρφωσιν. Τὴν πραγματείαν ταύτην, λέγει, συνέταξεν εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Π. Οἰκονόμου ἄλλοτε ἐν τῷ Συλλόγῳ ῥηθέντα ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱεράς ἱστορίας.

Ἐῖτα ὁ κ. Πούλιος εἶπεν ὅτι σχετικῶς πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Νικολαΐδου λεχθέντα παρακαλεῖ τὴν συνέλευσιν νὰ λάβει ὑπ' ὄψιν τὴν γνώμην, ἣν ἔκτοτε εἰς ἀντίκρουσιν τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Οἰκονόμου ἐν τῷ Συλλόγῳ λεχθέντων ἀνέγνω εἰς δύο συνεδριάσεις καὶ ἐξέδοτο εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος, οὗ

ἀντίτυπα ἔπεμψε καὶ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου.

Ὁ κ. Μοσχάκης προτείνει, ἵνα τὸ ζήτημα διατυπωθῆ οὕτω: «Πῶς πρέπει νὰ γίνηται ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία, ἵνα ἀποβῆ καρποφόρος, μὴ ἀπάδουσα δὲ πρὸς τὴν ἐθνικὴν μόρφωσιν; «Ἐρωτᾷ δὲ τί ἐννοεῖ ὁ κ. Σπαθάκης, λέγων «οὐχὶ θεωρητικῶς;» Ἐννοεῖ δὴλα δὴ νὰ ἀποκλεισθῶσιν αἱ θεωρητικαὶ ἀρχαί;

Ὁ κ. Σπ. Βάσης προτείνει ἵνα ἀποφανθῆ ἡ συνέλευσις ἂν ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ μόρφωσις εἴνε συναφεῖς; καὶ διατυποῖ τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα οὕτω:

«Πῶς πρέπει νὰ γίνηται ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία, ὥστε καὶ τὸ ἦθος νὰ προάγῃ καὶ πρὸς τὴν ἐθνικὴν μόρφωσιν νὰ μὴ ἀπέδῃ.»

Ὁ κ. πρόεδρος προτείνει νὰ συγχωνευθῶσιν αἱ συμφωνοῦσαι προτάσεις πρὸς ἀλλήλας, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ τοῦ κ. Σπαθάκη καὶ ἡ τοῦ κ. Κομνηνοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ τοῦ κ. Μοσχάκη καὶ ἡ τοῦ κ. Βάση καὶ νὰ ἀποφανθῆ ἡ συνέλευσις ποτέρα τούτων θεωρεῖται σκοπιμωτέρα ἵνα τεθῆ ὡς βάσις εἰς συζήτησιν.

Ὁ κ. Μαντζάκος προτείνει νὰ τεθῆ τὸ ζήτημα. Ἐὰν εἴνε ἀναγκαία ἡ διδασκαλία τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος: προλαμβάνει δὲ νὰ εἴπῃ ὅτι αὐτὸς θεωρεῖ αὐτὴν ἀναγκαιοτάτην.

Ὁ κ. Διακόπουλος λέγει ὅτι δέον νὰ διαιρεθῆ τὸ ζήτημα εἰς τὰ μέρη του, διότι εἴνε διφυές. Καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ συζητηθῆ τί τὸ διδακτέον τοῖς παισὶν ἐν τῷ σχολεῖῳ καὶ πῶς τοῦτο διδακτέον καὶ τοῦτο νὰ συζητηθῆ ὡς ἐπιδεκτικὸν συζητήσεως, ἐξ αὐτοῦ δὲ δύναται νὰ προκύψῃ τὸ καλὸν τῆς μορφώσεως τοῦ νέου.

Τὸ δὲ περὶ ἠθικῆς μορφώσεως μέρος τοῦ ζητήματος φρονεῖ ὅτι εἴνε ματαιοπονία νὰ συζητηθῆ, καθόσον ἡ ἠθικὴ μόρφωσις τοῦ νέου ἐξαρτᾶται ἀπὸ μυρίων περιστάσεων, ἧτοι ἐκ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως καὶ τῶν διδασκάλων καὶ τῶν γονέων καὶ τῆς κοινωνίας μεθ' ἧς ἔρχεται εἰς συνάφειαν ὁ νέος καὶ ἐξ αὐτῆς ἔτι τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῶν ἀρχόντων τῆς πολιτείας.

Ὁ κ. Ἀργυριάδης ἀπαντῶν πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Μαντζάκου προταθέντα εἶπεν ὅτι οἱ ἀποτελοῦντες τὸν Σύλλογον ἑταῖροι, τοῦλάχιστον οἱ πλείστοι τούτων εἰσὶν ἐνεργὰ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ πρόσωπα διωρισμένα ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, διδάσκουσι δὲ ἐν ταῖς παιδευτηρίοις κατὰ πρόγραμμα μαθημάτων ὠρισμένον καὶ ἀνεγνωρισμένον ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως. Ὅθεν φρονεῖ ὅτι δὲν εἴνε ἐπιτετραμμένον νὰ εἴπωσιν ἐν τῇ συνελεύσει ὅτι δὲν

εἶνε ἀναγκαῖον τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μάθημα, ἀλλ' ὀφείλουσι νὰ ποιῶσι πιστὴν ἐφαρμογὴν τῶν κεκκνοισμένων μαθημάτων ἐν τῇ ἑαυτῶν διδασκαλίᾳ· καὶ ἄρα δὲν δύνανται νὰ ἀποφανθῶσιν ὑπὲρ ἢ κατὰ ἐπὶ οὐδενὸς μαθήματος διδασκομένου νῦν ἐν τοῖς παιδευτηρίοις, ἀλλὰ μόνον τὸν τρόπον τὸν τοιόνδε ἢ τοιόνδε τῆς διδασκαλίας δύνανται νὰ συζητήσωσιν.

Ὁ κ. Πολίτης λέγει ὅτι οὐλόως πρέπει νὰ περιορισθῇ ὁ Σύλλογος εἰς τὰς συζητήσεις του ἐκ τῶν λόγων, οὓς ἀνέφερεν ὁ κ. Ἀργυριάδης. Ἔργον τοῦ Συλλόγου εἶνε νὰ ἐξεύρῃ καὶ ὑποδείξῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Κυβέρνησιν τὰς ἐπενεκτέας μεταρρυθμίσεις καὶ βελτιώσεις εἰς τὰ προγράμματα τῶν μαθημάτων. Ταύτων οὕτω λεχθέντων ὁ κ. πρόεδρος ἔθετο εἰς ψήφοφορίαν τὴν πρότασιν τοῦ κ. Σπαθάκη, οὕτω «Πῶς πρέπει νὰ γίνηται ἐν τῷ σχολείῳ ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ μόρφωσις τῶν Ἑλληνοπαίδων;» ἡ δὲ συνέλευσις παρεδέχθη ταύτην καὶ ἀπεφάσισεν ἵνα τεθῆ ὡς βᾶσις τῶν γενησομένων συζητήσεων.

Ἐν τῇ Γ' εἰδικῇ συνελεύσει τῆς 5 Δεκεμβρίου πρῶτος δὲ λαβὼν τὸν λόγον ὁ κ. Γ. Μανοῦσος εἶπεν ὅτι εἰς τὴν ἠθικὴν τῶν ἑλληνοπαίδων μόρφωσιν τέσσαρες παράγοντες ἀπαιτοῦνται, ὁ οἶκος, τὸ σχολεῖον, ἡ ἐκκλησία, ἡ πολιτεία. Καὶ ἐν μὲν τῷ οἴκῳ οὐ μόνον ἡ μήτηρ καὶ ὁ πατήρ ἐνσπείρουσιν εἰς τὰς καρδίας καὶ ἐμπνέουσιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παίδων τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ οἰκεῖοι καὶ αὐτοὶ οἱ ὑπηρεταί, μεθ' ὧν κατ' ἀνάγκην συγχρωτίζονται καὶ συναναστρέφονται ἀδιαλείπτως σχεδὸν οἱ παῖδες ἐπιρραζοῦσι τὰ μέγιστα ἐπὶ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης μορφώσεως τῶν παίδων, ἀνάγκη ἄρα ἵνα ἐφιστᾶται μεγάλως ἡ προσοχὴ τῶν γονέων ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ τῶν οἰκείων καὶ τῶν ὑπηρετῶν. Ἐν δὲ τῷ σχολείῳ πλὴν τῆς κανονικῆς διδασκαλίας, ἣτις δέον νὰ εἶνε ἐποικοδομητικὴ ἐπὶ τοῦ ἤθους τοῦ παιδός, ἀνάγκη πρὸς τούτους, ἵνα ὁ διδάσκων ἢ τύπος καὶ ὑπογραμμὸς διὰ τοῦ παραδείγματός του καὶ τοῦ ἀνυποκρίτου ἤθους του, τῆς εὐλικρινοῦς αὐτοῦ γλώσσης καὶ τῆς πατρικῆς μερίμνης, ἦν δέον νὰ λαμβάνῃ ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῆς καρδίας τῶν μαθητῶν του. Εἰς δὲ τὴν ἐκκλησίαν οὐ μόνον νὰ ἄγωνται οἱ παῖδες εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν τακτικῶς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐρμηνεύωνται αὐτοῖς τὰ θεῖα ῥήματα, ἵνα ἀνυψῶται ὁ νοῦς τοῦ παιδός πρὸς τὸν Δημιουργὸν τοῦ παντός, ὡς πρὸς τὸν οὐράνιον αὐτοῦ Πατέρα, καὶ τέλος ἡ πολιτεία αὐτὴ δέον ν' ἀναλάβῃ μερίζονα φροντίδα καὶ διὰ τοῦ διορισμοῦ παιδονόμων, οἵτινες νὰ ἐπιβλέπωσι τὴν ἐκτὸς τοῦ σχολείου συμπεριφορὰν τῶν νέων, διὰ δὲ τῆς ἐπιβλέψεως ταύτης ἀδύ-

νατον εἶνε νὰ μὴ προφυλαχθῆ τὸ ἦθος τῶν νέων ἀπὸ τῶν ἀτοπιῶν, εἰς ἃς φύσει ἢ νεκρὰ ἡλικία ἐστὶν εὐεπίφορος.

Ἔπειτα ὁ κ. Σκορδέλης λαβὼν τὸν λόγον εἶπε τοιαῦτα: Τὸ ὑπὸ συζήτησιν ζήτημα, προὔταθην, διότι παρατηρήθη ἡ τοῖς πᾶσι καταφανὴς οὖσα χαλάρωσις εἰς τε τὰ θρησκευτικὰ συναισθήματα τῶν νέων, καὶ εἰς τὸ ἦθος· ἐνῶ νῦν πολλῶ πλείονα θρησκευτικὰ μαθήματα δίδασκονται ἐν τοῖς σχολείοις οἱ νέοι ἢ εἰς προγενεστέρους χρόνους, ἐν τούτοις τὸ θρησκευτικὸν συναισθηματικὸν κατὰ πολὺ ἀκμαιότερον καὶ πολὺ ἰσχυρότερον ἐπέδρα ἐπὶ τοῦ ἠθους τῶν ἀνθρώπων. Ἀπέβλεπεν ἄρα τὸ ζήτημα εἰς τὴν διδασκαλίαν κυρίως, ἐπιζητοῦν, ἵνα αὕτη ἐπιδρῆ ὡς οἶόν τε μάλιστα εἰς τὸ ἦθος τῶν παιδῶν.

Ἡ παιδαγωγική, εἶπεν ὁ κ. Σκορδέλης, ἔργον ἔχει κύριον νὰ καταστήσῃ τὸ γινώσκειν δύνασθαι καὶ πράττειν· πῶς δὲ τοῦτο θὰ ἐπιτευχθῆ; Ὅτι συμβαίνει, εἶπεν, εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς γεωγραφίας, π. χ. ὡς πρὸς τοῦτο, πολὺ πλεῖον πρέπει καὶ δύναται νὰ συμβῆ εἰς τὰ μαθήματα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ ἦθος τῶν παιδῶν· ἦθος δὲ ἀληθὲς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ θεωρίας καὶ καθόσον πηγὴ τῆς ἀρετῆς εἶνε ἡ θεωρητικὴ διδασκαλία· ἡ ἀρετὴ εἶναι ἐπιστήμη, ἡ δὲ πράξις ἐφαρμογὴ τῆς ἐπιστήμης. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν θέσιν τοῦ ζητήματος συνάπτεται ἡ θεωρία, ἤτοι ἡ θεωρητικὴ διδασκαλία, ἣτις δίδει τὰς ἠθικὰς πεποιθήσεις, ἀλλ' αἱ πεποιθήσεις αὗται πρέπει νὰ ᾔνε ενεργοί, ἐμφανιζόμεναι εἰς πράξεις. Ἀλλ' ἡ ἐν γένει θρησκευτικὴ μόρφωσις γίνεται δι' ἡμᾶς ἰσοδύναμος τῆς χριστιανικῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως, ἡ τοιαύτη δὲ θρησκευτικὴ μόρφωσις εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν εἶνε ἡ αὐτὴ τῆς ἠθικῆς μορφώσεως. Τὸ ζήτημα λοιπὸν εἶνε πῶς πρέπει νὰ γίνηται ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία, ὥστε ἐκ ταύτης νὰ προκύπτῃ τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα, ἤτοι νὰ παράγῃται ἡ ἠθικὴ μόρφωσις τῶν παιδῶν;

Ὁ κ. Σκορδέλης ἀποκρινόμενος εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο λέγει, ἵνα ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία ἐπιτυγχάνῃ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, καὶ μὴ προσκτῶνται οἱ μαθηταὶ δι' αὐτῆς ποσόν τι γνώσεων μόνον, ἀλλ' ἵνα δύνηται αὕτη νὰ ἐντυποῖ ἔχνη ἀνεξάλειπτα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν παιδῶν, ἀνάγκη νὰ γίνηται ἄλλως ἢ ὡς συνήθως γίνεται. Ἦτοι πρέπει νὰ ἐφαρμόζηται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐκεῖνο, ὅπερ ἡ διδακτικὴ ὀνομάζει χρῆσιν ἢ πρακτικὴν ἐφαρμογὴν. Νὰ ἐρωτᾶται π. χ. ὁ μαθητὴς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τί ἔπραξεν, ὅτε εὗρέθη εἰς θέσιν ὁμοίαν τῆς διὰ τοῦ διδαχθέντος μαθήματος περιγραφείσης, ἢ τί θὰ ἔπραττεν ἢ τί δύναται νὰ πράξῃ εἰς

ὁμοίαν τινὰ περίστασιν κτλ. Τοῦτο δὲ μετ' ἐνδιαφέροντος πάντοτε γινόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τοῦ διδάσκοντος ἐνισχυόμενον, συντελεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὴν μὲρφωσιν τοῦ ἥθους τοῦ μαθητοῦ.

Χωρήσας δ' ὁ κ. Σκορδέλης εἰς τὰ καθ' ἕκαστον τῆς ἐφαρμογῆς τῆς διδασκαλίας διὰ διαφόρων παραδειγμάτων ἀπέδειξε πῶς συστηματικοῦνται αἱ ἠθικαὶ πεποιθήσεις καὶ διαμορφοῦται τὸ ἥθος. Κατέδειξε δὴ πῶς εἶνε δυνατόν αἱ γνώσεις, αἱ προσκτώμεναι ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐν τῷ σχολείῳ, νὰ μὴ μένωσιν ἀπλῆ γνῶσεις, ἀλλὰ ν' ἀφομοιωθῶνται εἰς ἥθος. Ὑπεστήριξε διὰ μακρῶν τὴν ἠθοποιητικὴν δύναμιν τῆς θείας Γραφῆς, ἥτοι τῆς *Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης* καὶ συνεπέρανεν ὅτι ἀναγκαίως πρέπει νὰ διδάσκηται αὕτη κατὰ τὸν προσήκοντα τρόπον ἐν ταῖς διαφόροις βαθμῖσι τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἐκ τῆς διηγήσεως ἱστορημάτων φύσει ἔλκεται ὁ παῖς, καὶ δὴ ἐκ τῆς ἀφελείας τῆς ἱερᾶς ἱστορίας οὐ μόνον τέρπεται, ἀλλὰ καὶ ἠθικοποιεῖται διὰ τοῦτο καταλληλοτάτη πρὸς ἠθικοποίησιν ἐστὶν ἡ διδασκαλία τῆς παλαιᾶς Διαθήκης. Ὡσαύτως ἀδιαμφισβητήτου ὠφελείας πρόξενος τοῖς νέοις εἶνε ἡ διδασκαλία τῆς Νέας Διαθήκης, ἥτοι τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξιστορεῖται ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις παρέσχεν ἑαυτὸν τύπον τελειότητος καὶ παραδειγμα ὕψιστον ἀρετῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ὡσαύτως ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ὡς πᾶσα ἱστορία ἐν γένει, εἶνε μάθημα ἀναγκασιότατον καὶ ἐπαγωγικώτατον εἰς διαμόρφωσιν τοῦ ἥθους· διότι ἐν αὐτῇ ἐξιστορεῖται ἡ διάδοσις καὶ ἡ πρόοδος τοῦ χριστιανισμοῦ διὰ μέσου ἀγρίων διωγμῶν καὶ φανατικῶν αἱρέσεων. Ἴσως τινὲς διαφιλονικοῦσιν, εἶπεν ὁ κ. Σκορδέλης, τὴν χρησιμότητα τῆς διδασκαλίας τῆς Κατηχήσεως· νομίζει ὁμοίως ὅτι δὲν ἔχουσι δίκαιον. Διότι φρονεῖ ὅτι *θρησκευτικὸν συναίσθημα* δὲν γεννᾶται μόνον ἐκ τῆς ἀπλῆς ἀφηγήσεως τῶν ἱερῶν λεγομένων μαθημάτων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τοῦ μεγαλείου τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ καὶ ἐκ τῆς ταπεινώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐξαρτήσεως αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ συναίσθημα τῆς ταπεινώσεως εἶνε τὸ ἐναντίον τῆς φιλαυτίας, ἥτοι τοῦ ἐγωῦσμοῦ. Εἰς τοῦτο δὲ κυρίως συνίσταται ἡ διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ θηρίου, εἰς τὸ συναίσθημα τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ πρόνοια τοῦ Θεοῦ γεννᾶ τὸ συναίσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης, ἥτις εἶνε αὕτη ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη ὑπὸ ἄλλην μορφήν. Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα λοιπὸν γεννᾶται οὕτω διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς Κατηχήσεως. Ἡ θεωρητικὴ ἄρα διδασκαλία δὲν δύναται νὰ μὴ ὑπάρξῃ· καὶ διὰ τοῦτο

δὲν δυνάμεθα μόνον διὰ τῆς πρακτικῆς νὰ λύσωμεν τὸ ζήτημα. Ἐχομεν ἀνάγκην ἵνα μεταδώσωμεν εἰς τοὺς παῖδας γνώσεις τῆς θεωρίας, ἤτοι τῆς διδακτικῆς, οὐχὶ βεβαίως τῆς μεταφυσικῆς· ἡ δὲ θεωρία θέλει γίνεσθαι ἀναλόγως τῶν γνώσεων τοῦ παιδός, ἵνα ἀναπτύξωμεν τὸ χριστιανικὸν θρησκευτικὸν συναίσθημα· οὕτω δὲ φθάνομεν εἰς τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν.

Τοιαῦτα εἰπόντος τοῦ κ. Σκορδέλη δ κ. Γ. Δέρβος Γεν. γραμματεὺς τοῦ Συλλόγου λαβὼν τὸν λόγον εἶπε τοιαῦτα: Ὁ κ. Σκορδέλης ὁμιλήσας περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ἐπικρατούσης ἐλλείψεως τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, εἰ καὶ σήμερον περισσοτέρα θρησκευτικὴ διδασκαλία ὡς λέγει γίγνεται, παρέλιπε νὰ εἴπῃ, πόθεν προέρχεται ἡ ἔλλειψις αὕτη. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἐξετασθῶσι τὰ αἷτια τῆς καταπτώσεως τοῦ θρησκευτικοῦ τούτου συναισθήματος. Πρὸς τοῦτο δὲ πρέπει κατ' ἀντιπαρβολὴν νὰ ἐξετασθῇ ἱστορικῶς τὸ ζήτημα· ν' ἀνατρέξωμεν δηλαδὴ εἰς τὰ ἀρχαῖα θρησκεύματα καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸ ἑλληνικὸν καὶ Ῥωμαϊκόν· διότι ἐν αὐτοῖς θέλομεν εὑρεῖ ὁμοίαν περίστασιν καταπτώσεως τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἐξ ὁμοίων αἰτίων, ἅτινα παρατηροῦνται καὶ σήμερον παρ' ἡμῖν. Ἐξετάζων δὲ ὁ κ. Δέρβος ἐν πρώτοις τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν θρησκεύμα λέγει, ὅτι τοῦτο ἐπλάσθη ὑπὸ τῶν ποιητῶν, τῶν καὶ θεολόγων καλουμένων, Ἡσιόδου καὶ Ὀμήρου, καὶ περιεβλήθη ὑπ' αὐτῶν δι' ὠραίων καὶ μεγαλοπρεμῶν μύθων, εἰς οὓς ἐπίστευον οἱ Ἕλληνες· ὅτε ὅμως ἀνεφάνη ἡ σχολή, τῶν οἰομένων φιλοσόφων εἶναι, ἤτοι τῶν Σοφιστῶν, ἐπικουρείων καὶ τῶν λοιπῶν, οἵτινες ἐπεθύμουν νὰ καταστρέψωσι τὸ ἑλληνικὸν θρησκεύμα καὶ νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τὴν ἀθεΐαν, ἀπιστίαν, ἀδιαφορίαν, ὕλισμὸν, τότε ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῆς ἐτέρα σχολὴ τῶν ὄντων φιλοσόφων, ἤτοι τῶν Πλατωνικῶν, Ἀριστοτελικῶν, Στωϊκῶν, οἵτινες καθορῶντες, ὅτι ἔθνος ἄνευ θρησκείας δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ, ἐπομένως χρηστοὶ καὶ ἀγαθοὶ πολῖται ἄνευ θρησκευτικῶν ἰδεῶν, ἐζήτησαν νὰ καταστήσωσι τὸ ἑλληνικὸν θρησκεύμα σεμνότερον, πνευματικώτερον, καρποφορώτερον. Οὕτω λ χ. ὁ Πλάτων ἔλαθε τὰ ἐν τοῖς μύθοις τῶν Ἑλλήνων ἐμπεριεχόμενα σπέρματα ἀληθείας καὶ ἀνέπτυξεν αὐτὰ οὐ μόνον θεωρητικῶς, ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ καταστήσῃ τοὺς Ἕλληνας χρηστοὺς καὶ ἀγαθοὺς πολῖτας. Ἀνέπτυξε τὴν ἰδέαν περὶ Θεοῦ, ὡς ἀγαθοῦ, θεωρητικῶς καὶ ἐζήτησε νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ· διὰ τοῦτο ἐδίδασκεν, ὅτι ὕψιστον, ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶνε, πῶς νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν. Ἐ-

πίσης περί ἀθανασίας ψυχῆς κτλ. Οὕτω καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐδίδαξε καθαρὰς ἰδέας περί Θεοῦ, περί ψυχῆς, περί ἠθικῶν ἀρετῶν. Ἐπίσης οἱ Στωϊκοί. Δυστυχῶς ἐπεκράτησε τῆς σχολῆς ταύτης ἡ ὑλιστικὴ σχολὴ καὶ ἐξέλειπε τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα τῶν Ἑλλήνων καὶ μετ' αὐτοῦ ἔφθινε καὶ ἐμαραίνετο καὶ τὸ ἔθνος. Εἰς τὸν μακρασμὸν τοῦτον οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε καὶ ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία. Εἶναι δὲ ἱστορικὸν γεγονός, ὅτι ἐνόσω ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία ἐφρόντιζε περί τῆς καθεστηκυίας τῶν Ἑλλήνων πίστεως καὶ περί τῆς ἠθικοποιήσεως τῶν πολιτῶν διὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα διετηρεῖτο ἀκμαῖον καὶ ζωηρόν. Ὅτι δὲ αὕτη ἐπαύσατο μεριμνῶσα καὶ ἐπέτρεπε νὰ διαδίδωνται εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ὑλιστικαὶ θεωρίαι, τότε καὶ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα κατέπεσε. Εἶτα ὁ κ. Δέρβος διηγήθη ἐν συντόμῳ τὰ τῆς θρησκείας τῶν Ῥωμαίων εἰπόν, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐλάτρευον ἠθικὰς ἐννοίας κατ' ἀρχάς, ἦτοι τὴν ἀρετὴν, τὴν εὐσέβειαν, τὴν πίστιν καὶ ὑπὲρ τούτων τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν ἴδρυον ναοὺς καὶ βωμοὺς καὶ προσέφερον θυσίας. Ἐκ τούτων ἐννοιῶν ἀπέρρεον αἱ ἀποφάσεις τῶν ἰδρυτῶν καὶ νομοθετῶν τῆς Ῥώμης, διὰ τοῦτο παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἦσαν κράτος καὶ θρησκεία ἀλληλένδετα καὶ ἀχώριστα. Τὴν στενὴν ταύτην σύνδεσιν ὑπεστήριζον ἀποφάσεις τῆς Γερουσίας, θεσπίσματα τῶν μεγάλων ἀρχιερέων καὶ διδασκαλία μάντεων. Πᾶσα ξένη θρησκεία καὶ διδασκαλία κατεδιώκετο. Ὅταν δὲ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἰσῆχθη εἰς τὴν Ῥώμην, ἡ πίστις τῶν Ῥωμαίων διασαλεύθη. Τὰ ὑλικά συστήματα φιλοσόφων τινῶν ὑπερίσχυσαν ἐν τῇ Ῥώμῃ καὶ ὁ ὑλισμὸς κατέστρεψεν τὰ ἀγνὰ θρησκευτικὰ συναισθήματα τῶν Ῥωμαίων, τῆς πολιτείας ἀδιαφορούσης. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξήτασεν ὁ κ. Δέρβος τὰ παρ' ἡμῖν συμβαίνοντα καὶ εὕρισκε καταστρεπτικὴν τὴν τακτικὴν ἐκείνων, οἵτινες ζητοῦσι νὰ καταρρίψωσι τὴν θρησκείαν καὶ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, εἰσάγοντες ὑλιστικὰς θεωρίας, χωρὶς νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι σὺν τῇ παρακμῇ τῆς θρησκείας παρακμάζει καὶ φθίνει τὸ ἔθνος καὶ διαφθείρονται οἱ πολῖται. Οἱ διδάσκαλοι δὲ κληθέντες νὰ μορφώσωσι θρησκευτικῶς καὶ ἠθικῶς τοὺς παῖδας ἀποτυγχάνουσιν εἰς τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρῶτον ἕνεκα τῆς ἀδιαφορίας τῶν ἐκάστοτε κυβερνήσεων πρὸς τὴν πατριὸν ἡμῶν θρησκείαν. Τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων ἀνατρέπεται, εἶπε, ὑπὸ πολλῶν ἀντιπιπτόντων. Τὰ σατυρικὰ φύλλα καὶ ἄλλα παραλυσίας συγγράμματα, μυθιστορήματα κτλ. ἅτινα κυκλοφοροῦσι τόσον ἀνεξέλεγκτα ὑπὸ τῆς Ἀρχῆς καὶ ἅτινα διαδίδουσιν ἰδέας καὶ ἀντιθρησκευτικὰς καὶ διαφθορὰς ἐμπλέους καὶ ἅτινα μετὰ χαρᾶς ἀναγινώσκον-

ται ὑπὸ τῶν μαθητῶν συντελοῦσι τὰ μέγιστα εἰς τὴν χαλάρωσιν τοῦ θερησκευτικοῦ συναισθήματος καὶ τῶν ἀγνῶν ἠθῶν τῶν Ἑλληνοπαίδων. Δεύτερον, διότι δὲν ὑπάρχουσι πανταχοῦ εἰδικοί διδάσκαλοι τῶν ἱερῶν, οἵτινες δύνανται ἐδραίας θερησκευτικὰς πεποιθήσεις νὰ ἔχωσι καὶ νὰ ἐμπνέωσιν εἰς τοὺς παῖδας αὐτὰς μετὰ πλείονος ἐνθουσιασμοῦ, ἢ ἐκεῖνοι, εἰς οὓς τὰ ἱερὰ μαθήματα ἀνατίθενται ὡς ἐπουσιώδη νὰ διδάξωσι. Διὰ ταῦτα ἡ Σ. Κυβέρνησις οφείλει νὰ συντελέσῃ τὸ καθ' ἑαυτὴν εἰς τὸ ἔργον τῆς θερησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς μορφώσεως, ἐὰν θέλῃ νὰ διατηρηθῇ τὸ θερησκευτικὸν συναισθηματικὸν ζωηρὸν καὶ ἀκμαῖον καὶ νὰ μὴ ἐκλείπῃ ὀσημέραι· διότι ἄνευ αὐτοῦ οὐδέποτε δύναται νὰ ἔχῃ καλοὺς πολίτας. Ὡς πρὸς δὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἱερῶν μαθημάτων προτείνει νὰ συσταθῇ ἐπιτροπεία ἐκ Θεολόγων καὶ Παιδαγωγῶν, ἵνα κανονίσωσι τὰ ὄρια, καθ' ἃ δέον νὰ συνταχθῶσι κατάλληλα διδακτικὰ βιβλία.

Μετὰ τὸν κ. Δέρβον ἐπαναλαβὼν τὸν λόγον ὁ κ. Σκορδέλης εἶπεν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τῇ ὁμιλίᾳ του δὲν ἐξήτασε τὰ αἷτια τῆς χαλάρωσεως τοῦ θερησκευτικοῦ συναισθήματος, δὲν συμφωνεῖ ὅμως ὅτι διὰ τῶν παιδονόμων καὶ τῆς ἀστυνομίας θὰ δυνηθῶμεν νὰ μορφώσωμεν τὴ νεολαίαν καὶ νὰ κρατύνωμεν τὸ θερησκευτικὸν αὐτῆς συναισθηματικόν. (1) Διδάσκαλος δὲ τόσο ἀσθενὴς φαινόμενος ἐν τῷ ἔργῳ του, δύναται ἐκπληρῶν εὐσυνειδήτως μετὰ τοῦ προσήκοντος ζήλου τὸ καθῆκον του, το πᾶν νὰ κατορθώσῃ ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τῶν νέων καὶ τὴν ἐπίρρωσιν τοῦ θερησκευτικοῦ αὐτῶν συναισθήματος.

